

Den första försvarslinjen

Av Lennart Rönnberg

Lennart Rönnberg blev fänrik vid I 21, där han senare även var bataljons- och regementschef. Han var elev vid British Army Staff College, miloinspektör i Nedre Norrlands militärområde, chef för arméstaben och Mellersta militärområdesstaben samt Sveriges representant i Neutral Nations' Supervisory Commission i Korea. Ledamot av Kungl. Krigsvetenskapsakademien sedan 1982.

Den 9 augusti 2007 skrev den dåvarande politiske redaktören i Dagens Nyheter, Niklas Ekdal, att en försvarsdebatt måste utgå från följande tes:

”Försvaret är den innersta kärnan av statens åtaganden. Därefter kommer polis och domstolar. Därefter kommer allt annat.”

Det finns de som har andra åsikter, men en allmän uppfattning är att yttre och inre försvar är statens mest fundamentala kärnuppgifter. Det finns visionärer som tecknar bilden av en gränslös värld i vilken alla individer kan välja var och hur man vill leva sina liv, men denna dröm kan nog inte ens av de allra mest övertygade optimisterna anses möjlig att förverkliga i en överblickbar framtid.

Bland ”allt annat” som av Ekdal anses komma efter försvar, polis och domstolar kan nämnas

- Utbildningssystem omfattande all verksamhet från förskolor till universitet
- Hälso- och sjukvård
- Social verksamhet i syfte att bistå medborgare som har behov av stöd
- Infrastruktur i form av kommunikationssystem m.m.
- Försörjning med livsmedel och andra produkter för samhällets överlevnad
- Internationell samverkan och bistånd i olika former

Prioriteringar av verksamheterna varierar över tid genom politiska ställningstaganden efter allmänna och fria val. Det gäller givetvis även tilldelningen av resurser till

”kärnuppgifterna”. Man bör dock kunna enas om att en förutsättning för både val och genomförande av politiska program som därigenom fått stöd är att vi kan

- Motstå yttre hot och försök till otillåten påverkan genom att ha kontroll över våra luft-, sjö- och landterritorier d.v.s. ”vara herre i eget hus”
- Stifta lagar och se till att lagarna efterlevs genom polis- och rättsväsenden.

Det är därför dessa uppgifter bör ses som den innersta kärnan av statens åtaganden. Man skulle omvänt kunna se dem som ett skyddande skal för den demokratiska samhällsordning som ger alla medborgare möjlighet att uttrycka egna åsikter. Det står och bör stå var och en fritt att ifrågasätta gällande lagar och andra regelverk. Man kan aktivt verka för förändringar, men det är inte och bör inte vara tillåtet att välja vilka lagar man vill rätta sig efter.

De flesta politiska beslut har lång verkanstid. Det gäller i hög grad beslut rörande försvaret.

Gevär m/1896 användes i närmare 100 år innan det mönstrades ut. Beslut om utveckling av stridsflygplanet JAS 39 fattades av riksdagen 1982. Det beslutet kommer att ha avgörande inverkan på inte bara flygvapnets utan hela det militära försvarets utformning under ännu något eller några decennier. Man borde kunna hoppas på att man drar lärdom av historien men spåren förskräcker. Efter det första världskrigets slut och tillkomsten av Nationernas Förbund såg man fram mot den eviga freden. 1925 togs beslut om en omfattande reducering av den militära organisationen. Åtta år senare, 1933, valdes Adolf Hitler till rikskansler i Tyskland. Efter krigsutbrottet 1939 inleddes en upprustning som gav eftersträvad förmåga först fram emot krigsslutet. Med början under beredskapstiden organiserades steg för steg vårt totalförsvaret som vid det kalla krigets slut i praktiken kom att innefatta samhällets alla verksamhetsområden.

1989 revs Berlinmuren. Under de därpå följande två åren avvecklades Warszawapakten och Sovjetunionen. 1992 fattades ett riksdagsbeslut rörande försvarets utveckling som var rimligt väl avvägt, men därefter följde en snabb avveckling. 1997 föreslog försvarsmakten att man skulle ta en ”time out” för att man i lugn och ro skulle kunna utreda hur framtidens försvar skulle se ut. Det ledde till att totalförsvarets civila delar upphörde att existera. Det militära försvaret reducerades genom flera på varandra följande riksdagsbeslut. Det kan anmärkas att Vladimir Putin 1999 blev utsedd att efterträda Boris Jeltsin som Rysslands president. 2008 ingrep Ryssland militärt i Georgienkonflikten. 2009 beslutades att den värnplikten som det militära försvaret sedan 1901 hade grundats på skulle vara ”vilande”. 2014 annekterade Ryssland Krimhalvön. 2017 försöker vi finna vägar till återuppbyggnad av det raserade totalförsvaret och utreder hur man skall uppväcka den vilande värnplikten. Framtidens totalförsvaret kommer att ställa långt mera komplicerade krav än det gamla då man måste kunna hantera helt nya hot. Vi har redan blivit utsatta för åtskilliga cyberattacker.

En av de mest uppseendeväckande kommentarerna rörande vår säkerhetspolitik gjordes i januari 2013 av Sveriges dåvarande statsminister. Han stämplade försvaret som ”ett särintresse bland många andra”. Det kan vara en förklaring till att hans finansminister redan sex år tidigare hade hävdad att man utan allvarliga följder kunde reducera försvarsanslaget med ett par miljarder (c:a två tusen miljoner kronor) per år.

8. Norrlandsskyttekompaniet uppställt på I 21 kaserngård inför utbildningskontroll i stridsskjutning avseende anfall. Februari 1984. Foto från Bilddatabasen Sollefteå.

I dikten ”The Soldier” sammanfattar den brittiske författaren Rudyard Kipling (1865-1936) på ett ålderdomligt men tidlöst sätt vår 1900-talshistoria. En svensk översättning lyder:

*”Gud och soldaten vörda vi,
när i tid av fara de stå oss bi.
Men när faran är borta och fyllda äro faten,
då glömma vi Gud och förakta soldaten.”*

Riksdagen har i regel fattat försvarsbeslut i stor enighet mellan de större politiska partierna. I besluten har man fastställt ekonomiska ramar för nästkommande fyra till fem år och en mera allmän inriktning för en längre period. Falstaff fakir (pseudonym för Axel Wallengren) skrev en gång: ”Det alltid är svårt att sia, särskilt om framtiden”. Man

kunde 1925 inte förutse hur en Adolf Hitler skulle komma att påverka vår nationella säkerhet. Man kunde vid slutet av 1990-talet inte heller förutse att en Vladimir Putin skulle komma att rita om Europas karta eller att många dunkla krafter skulle väckas till liv i flera av Europas länder. Ingen trodde väl hösten 2016 på riktigt allvar att Donald Trump skulle bli USA:s president. Vi borde i alla händelser kunna erkänna att utvecklingen snabbt kan ta oväntade vändningar. Vi bör också ha lärt oss att det går fort att avveckla befintliga system inom försvaret medan det tar lång tid att utveckla nya. Det är förståeligt att man under åren närmast efter det första världskriget och efter det kalla krigets slut såg skäl att hoppas på en positiv utveckling. Förväntningarna kom på skam. Det är inte mycket som talar för att vi 2017 har anledning att tro att vi under lång tid kommer att få leva i en fredlig och trygg omvärld.

Det är med säkerhet en mycket stor majoritet av svenska medborgare som anser att vi bör bevara vår rätt och våra möjligheter att själva forma vår framtid. Det torde i hög grad gälla även de som kommit till vårt land för att söka skydd. Det innebär naturligtvis inte att vi skall isolera oss från omvärlden. Vi är i hög grad beroende av samverkan och samarbete med likasinnade nationer inom exempelvis EU och FN. Vi kan välja mellan att delta i en allians eller att på egen hand organisera vårt försvar. Vi är alliansfria men vi har tecknat avtal gällande samarbete i olika former med ett antal länder.

Sedan 1950-talet har det gjorts opinionsmätningar i syfte att undersöka hur medborgarna förhåller sig till olika samhällsfrågor. Man har bl.a. frågat om vi vid ett angrepp bör göra väpnat motstånd även om utgången ter sig oviss. Opinionsen har varit mycket stabil. I den senast genomförda undersökningen blev resultatet att 72% svarade ja, 3% svarade nej medan övriga inte hade någon åsikt eller var tveksamma. I frågan om hur vi bör organisera det militära försvaret var opinionen mera splittrad. 29% ansåg att vi skulle ha ett renodlat yrkesförsvar, 55% ansåg att det skulle grundas på plikt, 9% tyckte att det skulle vara helt frivilligt medan 8% inte hade någon åsikt. Det är intressant att notera att förespråkarna för ett yrkesförsvar ökade i antal under tiden närmast efter det att beslut om detta hade fattats. Därefter har den andel som säger sig föredra ett värnpliktsförsvar återigen ökat påtagligt.

Begreppet ”allmän värnplikt” har ofta använts i debatten. Värnplikten har aldrig varit allmän. Redan från starten gällde den bara män. Från 1925 tillämpades kategoriklyvning som innebar att även ett stort antal män undantogs från militärtjänst. När plikten åter blev mera ”allmän” avskildes ett antal individer av medicinska eller andra skäl i samband med mönstringen. Man kunde också välja att göra vapenfri tjänst. Under grundutbildning hemförlovades i genomsnitt 10 % av värnpliktskullarna då de inte ansågs kvalificera sig för placering i något krigsförband. När stora delar av organisationen avvecklades krävdes färre soldater. En ökande andel blev placerade i den s.k. utbildningsreserven. Sedan 1980-talet har det varit möjligt för kvinnor att på frivillig väg genomgå mönstring och militär utbildning. Det är omöjligt att ange hur stor del av det

svenska folket som under olika tidsepoker har omfattats av plikten eller rätten att utbilda sig för att kunna delta i landets militära försvar. Det kan räcka med att konstatera att värnplikten var långt ifrån allmän när man till sist beslutade att lägga den i malpåse. Man kan också notera att övergången till ett yrkesförsvar grundades på alltför optimistiska kalkyler vad gäller totala kostnader och rekrytering av tidvis tjänstgörande soldater. Det visade sig att ett flertal av krigsförbanden hade stora vakanser. En temporär åtgärd för att fylla luckorna blev att kalla in till repetitionsutbildning ett antal värnpliktiga som hade utbildats i det gamla systemet. Det löste inte mera långsiktiga problem och man har därför utrett hur man skall kunna säkerställa personalförsörjningen genom ändringar i lagen om totalförsvarsplikt.

För oss som tjänstgjorde vid I 21 under 1980-talet framstår den tiden som en ”guldålder”. Vi gjorde försök med ny organisation för vår norrlandsbrigad. Vi fick ny och effektiv materiel. Vi kunde genomföra repetitionsutbildning i full omfattning med övningar i brigad både 1982 och 1987.

En granatgevärsomgång bekämpar ett pansarskyttefordon på Tjärnmyrens skjutfält under utbildningskontroll i stridsskjutning. Mars 1989. Foto från Bilddatabasen Sollefteå.

Vi hade mycket positiva värnpliktiga som med liv och lust bidrog med idéer, uppslag och kunskaper. Som exempel kan nämnas ett tillfälle då vi hade besök av en utländsk delegation. Den nya bandvagnen 206 skulle förevisas. En vagn blev stående men kom

snabbt igång igen då föraren kunde åtgärda felet utan att någon av besökarna lade märke till avbrottet. Det visade sig att föraren hade varit anställd vid Hägglunds i Örnsköldsvik och hade varit med om att tillverka vagnar. Vi var 1987 det enda infanteriregemente som hade fyllda befälskadrar och fick samma år ta emot en belöning för att vi hade utbildat Sveriges bästa norrlandsbrigad. Verkligheten visade sig dock vara en annan och mycket dystrare inom andra delar av försvaret. En hårdbantning blev nödvändig.

Genom värnpliktssystemet kunde försvaret tillföras energi och impulser från det civila samhället som samtidigt fick insyn i och kontroll över verksamheten. Det fanns också andra fördelar. Många unga män fick för första gången uppleva att det ställdes krav på ordning och reda. Man fick mat på bestämda tider. Man blev helt enkelt uppmärksammad och fick lära sig att ta ansvar och visa hänsyn till andra. Värnpliktiga som hade en invandrabakgrund fick ett mycket påtagligt bevis på att de hade blivit accepterade som fullvärdiga svenska medborgare genom förtroendet att bära vapen och delta i försvaret av vårt land.

Lagen om totalförsvarsplikt beslutades 1994. I mycket enkel sammanfattning innebar den att totalförsvarsplikt gällde alla svenska medborgare från 16 till 70 års ålder samt alla dem som var bosatta i Sverige utan att vara svenska medborgare. Den skulle kunna fullgöras som värnplikt, civilplikt eller allmän tjänsteplikt. Värnplikten omfattade dem som var svenska medborgare och gällde män mellan 18 och 47 års ålder. Kvinnor kunde frivilligt genomföra mönstring och värnpliktsutbildning. 2010 beslutade riksdagen att all personalförsörjning skulle bygga på frivillighet. Plikten blev ”vilande”. Man arbetar nu med att utforma ett system i vilket omkring tretton tusen kvinnor och män skall kallas in till mönstring och att c:a fyra tusen därefter skall genomgå militär grundutbildning. Lagen säger att man måste inställa sig till mönstring *”om det inte är uppenbart att han eller hon saknar förmåga att fullgöra värnplikt och civilplikt”*. Det är ett viktigt steg som därigenom tas, men det kommer att behövas mera omfattande och genomgripande förändringar om vi skall kunna möta redan existerande och framtida hot.

Det har med jämna mellanrum utretts hur vi skall hantera skymningslägen, kriser och krig. Man har debatterat om vi bör ha periferi- eller djupförsvaret. På senare tid har diskussionerna handlat mera om teknik än om strategier för vårt samhälles överlevnad. Försvarsfrågan löper därigenom risk att bli just det ”särintresse” som den kan reduceras till, då den till synes bara berör dem som har militärt försvar som yrke eller med stort engagemang ägnar sig åt det på sin fritid. Frågan bör vidgas till att omfatta alla verksamheter i samhället. Man har hävdat olika meningar om var den främsta försvarslinjen går. En del anser att utlandsmyndigheterna, d.v.s. våra beskickningar runt om i världen, bildar den linjen. Andra menar att det är attackflyg eller ubåtar. Det kan inte vara en fråga om geografi. Den främsta försvarslinjen måste finnas i medvetandet eller – om man så föredrar - i hjärtat hos de svenska medborgarna. Det är på viljan att bevara och efter våra egna val utveckla vårt samhälle som försvaret skall baseras. I den allmänpoli-

tiska debatten talas det om ett samhällsbygge. Statsministern har yttrat: Kräv din rätt, gör din plikt. Det borde vara en självklarhet att medborgarskapet inte kan vara villkorslöst varken för dem som föds till det eller för dem som förvärvar det senare i livet. När man för mer än 100 år sedan diskuterade rösträttsfrågan skrev Verner von Heidenstam: *”Det är skam det är fläck på Sveriges banér att medborgarrätt heter pengar”*. Inte heller i dag bör medborgarrätten kosta pengar, men den bör innebära ett uttalat krav på medansvar. Hur detta ansvar skall komma till uttryck borde kunna utredas på samma sätt som man utreder andra viktiga frågor.

Det som behöver utredas är inte enbart de ”traditionella” försvarsfrågorna. Vid utformningen av framtidens totalförsvar måste man utgå från de mycket komplicerade och ofta svårtolkade hot som vi är utsatta för. Redan i normalläge, d.v.s. det som vi kallar fredstillstånd, befinner vi oss i informationskrig. Det är fråga om en ständigt pågående och målinriktad desinformation som sprids i och vid sidan av gamla välkända kanaler. Yngre generationer grundar delar av eller kanske hela sin bild av verkligheten på budskap som inhämtas från sociala medier. De första grundstenarna vid byggandet av samhället och dess första försvarslinje läggs i skolan. Vi har skolplikt och en av lärarnas viktigare uppgifter kommer att vara att lära våra barn och ungdomar att kritiskt ifrågasätta den information som väller över dem. Efter grundutbildning i källkritik under de allra tidigaste skolåren måste man få repetitionsutbildning för att datera upp och hålla förmågan vid liv hela vägen fram till och med gymnasiet. Skolorna skall inte marknadsföra åsikter. De skall förmedla kunskaper och lära eleverna att kritiskt granska och pröva trovärdigheten i all den information som ges via media och som kan ha kommersiell, politisk, kulturell eller religiös förklädning.

När man har fullgjort sin skolplikt tar totalförsvarsplikten vid och det borde utredas i vilka former den kan fullgöras. Pliktsystemet har aldrig varit och kommer aldrig att kunna vara helt jämlikt, jämställt eller rättvist. Man måste utgå från att det kommer att krävas olika insatser beroende på samhällets skiftande behov och varje enskild individs förutsättningar. Ett nytt värnpliktsystem skall införas. Det kommer att beröra ett begränsat antal individer. Det antalet kan och bör successivt ökas för att förstärka det nationella försvaret. En ny utredning bör klarlägga behovet av och villkoren för en civilplikt inom andra samhällssektorer. Vi behöver ha avsevärt större kunskap om hur vi skall hantera framtida kriser i fred och vid höjningar av beredskapen. Man kan överväga att ersätta begreppet ”civilt försvar” med ”samhällsskydd” för att anknyta till Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, MSB. Den myndigheten har numera ansvar för all den verksamhet som inrymdes i civilförsvaret, det ekonomiska och det psykologiska försvaret.

Det blir ett mycket komplicerat och omfattande arbete att utreda hur vårt samhälle redan i grundberedskap skall organisera ett skydd mot alla de typer av angrepp som riktas mot viktiga funktioner och hur skyddet stegvis skall kunna förstärkas. Av bl.a. ekonomiska

skäl måste grundskyddet dimensioneras för sådana störningar som är en del av vår vardag. Behov av förstärkningar bör kunna tillgodoses genom att personal efter genomförd grundläggande utbildning kan "mobiliseras". Som exempel kan man ta den stora skogsbrand som drabbade Västmanland 2014. Branden pågick under lång tid och kom att omfatta ett mycket stort område. Om man hade haft möjlighet att tidigt kalla in pliktpersonal med utbildning inom räddningstjänsten skulle det ha kunnat få betydande effekt. Störningar i elkraftförsörjningen kan snabbt påverka stora delar av landet. Frågan om att åter införa någon form av driftvärn borde övervägas. En avgörande åtgärd är att återskapa ett nätverk liknande det som vi hade inom totalförsvaret på central nivå via regionala organ ned till kommunerna. Det krävs för att man skall ha kunskap om och förmåga att samordna samhällets alla resurser. Man skulle kunna uppdra till statliga myndigheter och affärsverk (c:a 250) samt kommuner (290) att belysa hur vårt behov av samhällsskydd vid kriser, beredskapshöjningar och naturkatastrofer kan tillgodoses. Det skulle kunna röra sig om grundutbildning i form av veckoslutskurser, tjänstgöring vid studieuppehåll eller under längre perioder, allt beroende på de avsedda befattningarnas krav. Den allra viktigaste effekten skulle bli att man får känna delaktighet, att man behövs och att man kan göra en insats.

Säkerhets- och försvarspolitik bör inte tillåtas bli en vindflöjel eller budgetregulator.